

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ*

*Ἐκθεσις τῆς ἐπιτροπείας τῶν κριτῶν τοῦ Χατζηλαζαρείου ἀγῶνος
περὶ τῆς λαογραφίας τῆς Μακεδονίας, ἀναγνωσθεῖσα ἐν τῷ
Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ τὴν 13 Ἰουνίου 1910.*

Τοῦ ἱστορικοῦ διαγωνίσματος περὶ τῆς Μακεδονίας, τοῦ ὑπὸ τοῦ φιλομούσου Μακεδόνοιο κ. Δημοσθένους Χατζηλαζάρου ἰδρυθέντος, κάλλιστον ἀλλὰ καὶ ἀναγκαιότατον συμπλήρωμα εἶναι τὸ λαογραφικόν, τοῦ ὁποίου ἐπίσης αὐτὸς ἐγένεν ἀγωνοθέτης. Ἡ λαογραφικὴ ἐξέτασις εἶναι εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἐπιτηδειοτάτη πρὸς διευκρίνησιν τῆς ἐθνικῆς συνστάσεως χώρας τινός, καὶ ἀσφαλῆ γνῶσιν καὶ κατανόησιν τῶν συναισθημάτων τῶν κατοίκων αὐτῆς, τὴν τελεσφόρως πολλακίς ὑποβοηθοῦσαν τὴν ἱστορικὴν ἔρευναν ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς ἀρχῆς καὶ τῶν αἰτίων ἱστορικῶν γεγονότων.

Διευκρινεῖ δ' ἡ λαογραφία τὴν ἐθνικὴν συνστάσιν τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας ἔρευνᾷ, διότι τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως ἐθνικὸν θεμέλιον εἶναι πρὸ πάντων ἡ κοινότης τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, τῶν δοξασιῶν καὶ τῶν παραδόσεων, τῆς ἀντιλήψεως τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἐκδηλώσεως τῶν συναισθημάτων καὶ ἐπὶ πᾶσι, ἡ κοινότης τῶν πόθων καὶ τῶν ἐλπίδων. Εἶναι ταῦτα τὰ *ὁμότροπα ἦθη*, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ θαυμασίᾳ ἐκείνῃ διατυπώσῃ τῆς ἐννοίας τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀλληλεγγύης περιέλαβον οἱ Ἀθηναῖοι, ὅτε κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐν Πλαταιαῖς μάχης, ἀπορρίπτοντες μεγαλοφρόνως τὰς συμφορωτάτας καὶ δελεαστικὰς τοῦ Μαρδονίου προτάσεις, ἀπεδείκνυον πρὸς τοὺς Λακεδαιμόνιους, ὅτι εἶχον σαφῆ ἐπίγνωσιν τῶν δεσμῶν, οἵτινες συνέδεον αὐτοὺς πρὸς τοὺς ἄλλους Ἕλληνας. Τάλλα στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸν ἀττικὸν ἐκείνον ὀρισμὸν συνιστῶσι τὸ ἔθνος, τὸ *ῥμαιμον*, ἦτοι ἡ κοινότης τῆς καταγωγῆς, τὸ *ὁμόγλωσσον*, καὶ τῆς λατρείας ἡ κοινότης, δυνατὸν νὰ μὴ συνυπάρχωσι πάντα εἰς ἓν ἔθνος, ἢ νὰ μὴ ἀποτελῶσι τὸ διακριτικὸν γνώρισμα ἐνός ἔθνους ἀπὸ ἄλλου. Ἀλλὰ τὰ *ὁμότροπα ἦθη* ἀρκοῦσι καὶ μόνον, ὅπως ἐποικοδομηθῇ ἐπ' αὐτῶν ἡ συνειδήσις τῆς ἐθνικῆς ἐνότητος. Λαοὶ ἑτερότροποι τὰ ἦθη δύνανται βεβαίως ν' ἀποτελέσωσι πολιτικὴν ἔνωσιν, νὰ συγκροτήσωσι κράτος, ἀλλὰ τοῦ τεχνητοῦ κατασκευάσματος τούτου ἡ συνοχὴ καὶ ἡ διάρκεια ὄρους ἔχουσιν ἢ τὴν ἐξακολουθήσιν τῆς ἀνάγκης, ἢ τις ἔφερον ἐν ἀρχῇ τὴν ἔνωσιν, ἢ τὴν τελειότητα τῆς κυβερνητικῆς ὀργανώσεως. Ἐνῶ ὁμοεθνεῖς πληθυσμοὶ κεχωρισμένοι κατὰ περίστασιν, κυριώτατον ἰδεῶδες τρέφουσι τὴν πρὸς ἀλλήλους προσέγγισιν καὶ τὸν ἀπαρτισμὸν ἀρρήκτου πολιτικῆς κοινωνίας.

*Ἐδημοσιεύθη εἰς περ. Λαογραφία 2(1910-11), σ. 249-265.

Αἱ λαογραφικαὶ ἔρευναι κατὰ ταῦτα ἔχουσιν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν, ὅταν γίνωνται εἰς χώρας ἀμφιλεγομένης ἐθνικῆς συστάσεως. Ὅταν ἢ ἐξ ἀτελοῦς γνώσεως ἢ ἐκ σκοπίμου διαστροφῆς τῶν πραγμάτων ἐπικρατῆ ἀσάφεια περὶ τοῦ ἐθνισμοῦ χώρας τινὸς ἀπικριβωμένη καὶ εὐσυνείδητος λαογραφικὴ ἔρευνα αὐτῆς δύναται νὰ προσαγάγῃ ἀσφαλῆ καὶ ἐμφανῆ καὶ ἀναμφισβήτητα μαρτύρια, συντελοῦντα εἰς διαφώτισιν τῶν ἐθνολογικῶν ζητημάτων. Οὕτω λ.χ. καλλίστην συμβολὴν παρέσχεν ἡ λαογραφία εἰς ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν σημερινῶν Ἑλλήνων, διὰ προσθέτων ἐπιχειρημάτων ἐνισχύσασα τὰ πόρισματά τῆς ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἀνασκευῆς τῶν ἀσυστάτων θεωριῶν τοῦ Φαλλμεράϋερ.

Προκειμένου δὲ περὶ λαογραφικῆς ἐξετάσεως τῆς Μακεδονίας, πρόδηλος εἶναι ἡ ἐξαιρετικὴ αὐτῆς σημασία, οὐδὲ ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ καταδειχθῆ καὶ ἀναπτυχθῆ αὕτη. Ἡ δ' ἑλληνικὴ ἐπιστῆμη ἀπὸ πολλοῦ ἔπρεπε νὰ ἔχῃ συγκομίσει ἀφθονώτατον ὕλικόν καὶ νὰ ἔχῃ ἤδη ἐπεξεργασθῆ αὐτό. Δυστυχῶς δ' ὁμοῦς ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ παρηυδοκίμησαν ἡμᾶς ἄλλοι σύνοικοι τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου λαοί. Πρῶτοι μὲν οἱ Ἕλληνες παρετήρησαν καὶ κατέγραψαν ἤθη καὶ δοξασίας ἐπιχωριαζούσας ἐν Μακεδονίᾳ, ἀλλὰ καὶ ὀλιγοστοὶ ἦσαν οὗτοι, καὶ ὀλίγα καὶ ἀσήμαντα τὰ ὑπ' αὐτῶν παρατηρηθέντα ἐν παρόδῳ καὶ ἀνευ σκοποῦ συστηματικῆς ἐξετάσεως τοῦ βίου τῶν Μακεδόνων. Ἦδη περὶ τὸ τέλος τοῦ 19^{ου} καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 20^{ου} αἰῶνος ὁ Ζακύνθιος μοναχὸς Παχώμιος Ρουσσάνος, ἐν τῷ «Πρὸς τοὺς Ἕλληνας συναγματοῦ αὐτοῦ μεταξὺ τῶν εὐαριθμῶν παραδειγμάτων δεισιδαιμόνων συνηθειῶν, ἀντικειμένων πρὸς τὴν χριστιανικὴν ὀρθοδοξίαν, τὰς ὁποίας θεωρεῖ λείψανα τῆς ἀρχαίας εἰδωλολατρίας, καταλέγει καὶ δύο τοιαύτας συνηθείας μακεδονικάς.

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ὁ ἐκ Κοζάνης ἱερεὺς Χαρίσιος Μεγδάνος εἰς τὸ ἐν Πέστη τὸ 1810 ἐκδοθὲν «Ἑλληνικὸν Πάνθεον» αὐτοῦ, ἤτοι ἑλληνικὴν μυθολογίαν, παρεμβάλλει, συγκρίνων πρὸς τοὺς ἀρχαίους μύθους, νεωτέρους μακεδονικοὺς μύθους καὶ δοξασίας, καὶ εἰς τὸ ἠθογραφικὸν αὐτοῦ βιβλίον «Λύχνον τοῦ Διογένους» (ἐν Βιέννῃ 1818) περιλαμβάνει εἰδήσεις τινὰς ἐκ τοῦ βίου τῶν Μακεδόνων. Ἐκτοτε σποράδην καὶ κατὰ μακρὰ διαλείμματα δημοσιεύονται ὀλιγοστά, ἐπὶ τῶν δακτύλων ἀριθμούμενα, μακεδονικά ἕσματα ὑπὸ τοῦ Fauviel, τοῦ Ζαμπελίου, τοῦ Kind, τοῦ Οὐλερίχου, καὶ ἀσήμαντοὶ τινες λαογραφικαὶ ἐργασίαι, ὧν ἄξια ὅπωςδῆποτε μνείας εἶναι αἱ περιγραφαὶ τινῶν μακεδονικῶν ἐθίμων, καθὼς καὶ ἡ συλλογὴ δημοτικῶν ἁσμάτων τοῦ κ. Θεοχ. Γερογιάννη, ἐκδοθεῖσαι ἐν τῷ περιοδικῷ Ἔστια, τὸ φυλλάδιον «Μακεδονικά, ἤτοι νεώτερα ἑλληνικά ἤθη ἐν Μακεδονίᾳ ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἀρχαῖα», ἐκδοθὲν ἐν Ἐρμουπόλει τῷ 1879 ὑπὸ Μιχαήλ, καὶ ὀλίγα ἀλλ' ἀκριβέστατα καταγεγραμμένα ἕσματα καὶ ἐν παραμύθιον ὑπὸ Εὐθ. Μπουντώνᾳ ἐν τῇ καλλίστῃ μελέτῃ αὐτοῦ «Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβεντοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ» (Ἀθ. 1892). Πρώτη δὲ συστηματικὴ λαογραφικὴ ἐξερεύνησις τμήματος τῆς Μακεδονίας ἐγένετο τὸ 1894 ὑπὸ τοῦ ἐν Λακκοβικίῳ διδασκάλου κ. Ἀστερίου Δ. Γουσίῳ, τοῦ ὁποίου τὴν πραγμα-

τείαν περί τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων τῶν Λακκοβικίων¹ ἐπι-
 πλουσίας συλλογῆς 166 δημοδῶν ᾠμάτων². Μετὰ τὴν δι-
 λογῶν τούτων παρατηρεῖται συντονωτέρα τις ἐργασία ἐν τῇ
 γραφίᾳ, ἐμφαινομένη ἐκ τῶν εἰς περιοδικὰ δημοσιεύματα κατα-
 συχνότερον συναγωγῶν λαογραφικῆς ὕλης ἐκ Μακεδονίας. Μεθο-
 να τῆς μακεδονικῆς λαογραφίας πολλοῦ λόγου ἀξία ἐγένεν ἐπ'
 πρωτοβουλία Ἑγγλων, οἵτινες ἀνέθεσαν εἰς τὸν κ. G. Abbott, περιε-
 Μακεδονίαν, νὰ μελετήσῃ τὴν λαογραφίαν τῶν ἑλληνοφώνων κατοικη-
 τῆς. Τὸ κατὰ τὴν ἀποστολὴν ἐκείνην περισυναχθὲν ὕλικόν ἐπεξεργασθει-
 δωκεν οὗτος ἐν τῷ καλλίστῳ αὐτοῦ συγγράμματι «Macedonian Folklore»
 1903 ἐν Κανταβριγία.

Εἶναι ἀληθῶς δυσεξήγητος ἡ ὀλιγωρία τῶν Ἑλλήνων καὶ προπάντων τῶν
 Μακεδόνων πρὸς τὴν λαογραφίαν τῆς Μακεδονίας, μεθ' ὅλην τὴν ἐπίδοσιν, ἥ-
 τις παρατηρεῖται παρ' ἡμῖν εἰς τὰς λαογραφικὰς μελέτας. Ἡ δὲ πενιχρότης τῆς
 ἐκ τῶν ἑλληνοφώνων κατοικῶν τῆς Μακεδονίας συγκομισθείσης μέχρι τοῦδε
 λαογραφικῆς ὕλης γίνεται καταφανεστέρα ἂν ἀποβλέψωμεν εἰς τὰς πλουσίας
 συλλογὰς, αἷς ἠδυνήθησαν νὰ καταρτίσωσι ἄλλοθεν εἰς λόγιοι μελετῶντες τὸν
 βίον καὶ τὴν γλῶσσαν τῶν βλαχοφώνων καὶ σλαβοφώνων Μακεδόνων. Ὡς
 πρὸς μὲν τοὺς βλαχοφώνους, καὶ ἂν δὲν λάβομεν ἕπ' ὄψιν τὰς μεγάλας καὶ σπου-
 δαιοτάτας ἐργασίας τοῦ Γερμανοῦ καθηγητοῦ Gust. Weigand καὶ τὰς ἐν τῇ Ἐπε-
 τηρίδι τοῦ ὑπὸ τούτου διευθυνομένου Ρωμανικοῦ ἀροντιστηρίου τοῦ ἐν Λιψία
 Πανεπιστημίου δημοσιευόμενας, ἀφθονώτατον ὕλικόν ἔχει δημοσιευθῆ ἐκ Μακε-
 δονίας ἐν ταῖς συλλογαῖς τοῦ Βαγγέλη Πετρίσκου (1880-1881), τοῦ Obedenaru
 (1891), ἐν τῷ ὑπὸ καθηγητοῦ τοῦ ἐν Μοναστηρίῳ ρωμανικοῦ γυμνασίου διευθυ-
 νομένῳ καὶ ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκδιδομένῳ περιοδικῷ συγγράμματι Frătilia, καὶ
 προπάντων ἐν τῇ πολυτόμῳ συλλογῇ τῶν ρωμανικῶν παροιμιῶν τοῦ Zanne
 (1895 κέ.) καὶ ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας
 ἐκπαιδεύσεως τῆς Ρωμανίας ἐκδιδομένη ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ
 Tocilescu «Λαογραφικὴ ὕλη» (Materialuri folkloristice), ἧς ὄλος ὁ Β' τόμος (1900)
 ἐκ 1072 σελίδων εἰς 4ον ἀποτελεῖ τμῆμα τῆς λαογραφίας τῶν βλαχοφώνων Μακε-
 δόνων.

Ἐνωρίτερον καὶ μετὰ μείζονος ζήλου ἠσχολήθησαν εἰς τὴν λαογραφίαν
 τῆς Μακεδονίας, καὶ προπάντων εἰς ταύτην, οἱ Βούλγαροι. Μετὰ τὴν ἐν Βελι-
 γραδίῳ τὸ 1860 ἔκδοσιν τόμου δημοτικῶν ᾠμάτων τῶν Βουλγαρομακεδόνων
 ὑπὸ τοῦ Σερβοβουλγάρου ἀρχαιοδύφου Στεφάνου Βέρκοβιτς, ἐξεδόθη τὸ 1861
 ἐν Agram ὁ πρῶτος τόμος τῆς συλλογῆς βουλγαρικῶν ᾠμάτων τῶν ἀδελφῶν
 Μιλαδίνοβ. Ἡ συλλογὴ εἶναι πλουσιωτάτη, ὠρμήθησαν δ' οὗτοι εἰς τὸν κα-
 ταρτισμὸν αὐτῆς ἐκ πολιτικῶν μᾶλλον ἢ ἐπιστημονικῶν λόγων. Καταγόμενοι

1. Ἡ κατὰ τὸ Πάγγαιον χώρα Λακκοβικίων. Τοπογραφία, ἠθῆ, ἔθιμα καὶ γλῶσσα. Ἐν Λει-
 ψία 1894, 8ον, σ. 112.

2. Τὰ τραγούδια τῆς πατρίδος μου, ἤτοι συλλογὴ τερπνῶν δημοδῶν ᾠμάτων, ᾄδομένων ἐν
 τῇ κατὰ Πάγγαιον χώρᾳ. Ἐν Ἀθήναις 1901, 8ον, σ. 119.

Ἀχρίδος, ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων καὶ φανατικωτάτων ἀπο-
 γαρικής ιδέας καὶ πολεμίων τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας· ἐν
 ὑπόθεσιν κατήγοντο, καὶ ὅπου ὁ πρεσβύτερος αὐτῶν ἐχρημάτισεν
 ἡ διδάσκαλος ἐν βουλγαρικοῖς σχολείοις τοῦ Πριλάπου τὸ πρῶ-
 τον ἐν ἄλλοις, συνήγαγον σχεδὸν ὅλον τὸ ὑλικὸν τῆς συλλογῆς
 ἄλλοι δὲ πολλοὶ μετὰ τούτους Βούλγαροι ἠσχολήθησαν εἰς τὴν
 τῆς Μακεδονίας, μάλιστα μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ βουλγαρικοῦ
 ἀπὸ τῆς τουρκικῆς δεσποτείας· ἀλλ' ἰδιαίτερος πρέπει νὰ ἐξαρθῆ ἡ ἐρ-
 ῆ, ἡ ἀποθησαυριζομένη ἀπὸ εἰκοσαετίας εἰς τὸ ἀπὸ τοῦ 1891 δαπάναις
 βουλγαρικοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐκδιδόμενον περιο-
 κτὸν σύγγραμμα «Ταμεῖον τῶν δημοδῶν παραδόσεων» (Sbornik zu narodni
 umotvorenija).

Ἐκ τῆς βραχυτάτης ὑπομνήσεως ταύτης τῶν ὑπὸ προσοίκων λαῶν συντε-
 λεσθεισῶν ἐν Μακεδονίᾳ λαογραφικῶν ἐργασιῶν ἐναργῶς καταφαίνεται ὅπο-
 σον ὑπελείφθημεν οἱ Ἕλληνες, ἀμελήσαντες τὴν ἐκτέλεσιν καθήκοντος ἐπι-
 στημονικοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐθνικῆν σημασίαν ἔχοντος μεγίστην. Τὴν ἔλλειψιν ταύ-
 την συναισθανόμενος ὁ φιλόπατρις κ. Δημόσθενης Χατζηλαζάρου, ὅπως δοθῆ
 γενναία ὤθησις εἰς τὴν λαογραφικὴν ἐρευνᾶν τῆς Μακεδονίας, ἔθεσεν ἐν τῷ
 Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ ἀγῶνα, οὗ τὸ ἐπαθλὸν χιλιόδραχμον, πρὸς σύνταξιν
 Ἑλληνικῆς Λαογραφίας τῆς Μακεδονίας, ἥτοι «πρὸς πλήρη καὶ ἀκριβῆ συνα-
 γαγὴν ἠθῶν, ἐθίμων, δεσιδαιμονιῶν, θεῶν καὶ μνημείων τῆς δημοδοῦς
 φιλολογίας».

Εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦτον ἐν μόνον ὑπεβλήθη ἔργον, ἰκανῶς ἐκτενές, ἐκ 32
 περίπου τυπογραφικῶν φύλλων. Ἄλλα καὶ ὁ μετασχὼν εἰς τὸ ἱστορικὸν δια-
 γώνισμα περὶ τῆς Μακεδονίας προσέθηκεν ἐν ἐπιμέτρῳ τοῦ ὑποβληθέντος ἔρ-
 γου τοῦ 37 δημοτικὰ ἄσματα. Τῆς μικρᾶς ταύτης συλλογῆς μόναι ἀρεταὶ εἶναι
 ἡ ἀκριβῆς δῆλωσις τῆς προελεύσεως τῶν ἁσμάτων καὶ ἡ καταγραφὴ τούτων
 ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συλλογέως ἀπὸ τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ. Προέρχονται δὲ τᾶ-
 σματα ταῦτα 14 μὲν ἐκ τῆς Δράμας (τὰ πλεῖστα ἐκ Ροδολίβι), 6 ἐκ τῆς Χαλκι-
 δικῆς, 6 ἐκ τῆς ἐπαρχίας Σισανίου, καὶ ἀνὰ δύο ἐκ Καστορίας, Σερρῶν, Θεσ-
 σαλονίκης καὶ Σιατίστης. Τὰ λοιπὰ σημειοῦται ὅτι ἐπιχωριάζουσι πολλαχοῦ
 τῆς Μακεδονίας. Τᾶσματα ταῦτα, ὧν πολλὰ δίστιχα ἢ ὀλιγόστιχα ἢ ἑλλιπῆ, εἶ-
 ναι παραλλαγαὶ κοινῶν πανελληνίων ἁσμάτων, πλὴν δύο ληστρικῶν. Ἄν τὸ
 παράρτημα τοῦτο τῆς ἱστορικῆς διατριβῆς ἦτο πληρέστερον καὶ ἀρτιώτερον,
 οὐδένα θὰ εἶχομεν ἐνδοιασμὸν νὰ χωρίσωμεν αὐτὸ τοῦ ἱστορικοῦ διαγωνίσμα-
 τος καὶ νὰ ἐπιτρέψωμεν ὅπως συναγωνισθῆ ἐν τῷ λαογραφικῷ. Ἄλλ' ἡ παρε-
 χομένη δι' αὐτοῦ συμβολὴ εἰς τὴν μακεδονικὴν λαογραφίαν εἶναι τόσον γλίσ-
 χρα καὶ ἀσήμαντος, ὥστε τοιαύτη ἀπόφασις οὐδένα θὰ εἶχε σκοπὸν. Ἄλλως
 δὲ καὶ ἡ καταγραφὴ τῶν ἁσμάτων εἶναι πλημμελεστάτη, οὐδαμοῦ διατηρήσα-
 σα πιστῶς τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα. Τὰ πάντα ἐν τῇ μικρᾷ ταύτῃ συλλογῇ εἶναι
 παραδιωρθωμένα κατ' ἐπήρειαν τῆς γραφομένης, τῶν δὲ χαρακτήρων τοῦ μα-
 κεδονικοῦ ἰδιώματος ἔχει ἐξαλειφθῆ πᾶν ἶχνος. Ὅθεν ἀναγκαίως θὰ περιορι-
 σθῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν μόνον τοῦ εἰς τὸν λαογραφικὸν ἀγῶνα ὑποβληθέντος
 ἔργου.